

**UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I
REHABILITACIJU**

**U SUSRET INKLUZIJI –
DILEME U TEORIJI I PRAKSI**

*Priredio
Dobrivoje Radovanović*

Beograd, 2008.

**EDICIJA:
radovi i monografije**

„U SUSRET INKLUZIJI – DILEME U TEORIJI I PRAKSI“

Izdavač
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju –
Izdavački centar (CIDD)

Za izdavača
Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan

Urednik edicije
Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić

Uređivački odbor
*Prof. dr Dobrivoje Radovanović, Prof. dr Dragan Rapaić,
Prof. dr Nenad Glumbić, Prof. dr Sanja Đoković, Doc. dr Vesna Vučinić,
Prof. dr Mile Vuković, Prof. dr Svetlana Slavnić*

Recenzenti
*Prof. dr Stane Košir
Doc. dr sci. Senka Sardelić*

Štampa
„Planeta print“, Beograd

Tiraž
350

ISBN 978-86-80113-71-5

**Objavljivanje ove knjige pomoglo je
Ministarstvo nauke Republike Srbije**

*Odlukom Nastavno-naučnog veća br. 3/9 od 8.3.2008. o pokretanju
Edicije: monografije i radovi.*

www.fasper.bg.ac.yu

PRUŽANJE PODRŠKE PORODICAMA DECE SA POSEBNIM POTREBAMA U REDOVNOM SISTEMU OBRAZOVANJA

Jasmina Karić, Vesna Radovanović
Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Pitanje saradnje porodice i škole je staro pitanje, ali promenom konteksta življenja ono dobija nova značenja i određenja i traži novi pristup, kako u proučavanju tako i u praktičnom rešavanju.

Zadnjih desetak godina naša zemlja nalazi se u periodu kada se prekidaju stare moralne norme a nove još nisu zaživele što se neminovno odražava na živote porodica, funkcionisanje škola kao i na redefinisane stručno naučnih tema i prioriteta.

Ključne reči: porodica, škola, dete, podrška, saradnja

UVOD

Dete se razvija u dinamici porodičnih odnosa, iako njegova kompetencija, usvajanje kulturnih i socijalnih normi, zavisi od vršnjaka, učitelja i drugih faktora.

Pitanje saradnje porodice i škole je staro pitanje, ali promenom konteksta življenja ono dobija nova značenja i određenja i traži novi pristup, kako u proučavanju tako i u praktičnom rešavanju.

Okolina, različita struktura porodice, društvene krize i druge nepovoljne ekonomske okolnosti bitno utiču na dinamiku života, na ponašanje, stresove i izvore frustracija nekih roditelja. Zadnjih desetak godina naša zemlja nalazi se u periodu kada se prekidaju stare moralne norme a nove još nisu zaživele. ovaj period moralnog vakuma karakterišu drastična društvena previranja, rasparčavanje bivše Jugoslavije, sukob na Kosovu koji traje još uvek, bombardovanje, ekonomske sankcije, međunarodna izolacija, sveopšte siromaštvo, poremećenost opšteg sistema vrednosti u društvu, a naročito moralnih vrednosti. Sve ovo neminovno se odražava na živote porodica, funkcionisanje škola kao i na redefinisane stručno naučnih tema i prioriteta. Govori se o velikoj opterećenosti porodičnog života materijalnom oskudicom i društvenom krizom. Tranzicija je zahvatila ne samo porodice u brojnim segmentima njihovog funkcionisanja, već i obrazovni sistem čiji je instrument škola. Kao temeljna institucija društva, škola je neizbežno trpela značajne uticaje promena koje su se u društvu dešavale. Može se reći da je škola, na

neki način, bila i pogodno tlo za kumuliranje negativnih sistemskih pojava zbog brojnosti različitih uticaja koji se preko iskustva dece i iskustva nastavnika/učitelja kao pojedinaca, koji takođe dele sudbinu kontekstualnih promena (problem zarada, odnosa prema radu, nezaposlenost), prenošene u školski ambijent. (Nada Polovina) Pomenuti uticaji su prepoznatljivi između ostalog i u porastu, nasilja prisutnog u školama, pa i teškoćama u saradnji porodice i škole.

CILJ

Cilj ovog rada nam je bio da ukažemo na značaj pružanja podrške roditeljima dece sa posebnim potrebama na osnovu istraživanja, naših dosadašnjih iskustava, kao i uvida u dostupnu literaturu.

PREGLED ISTRAŽIVANJA

Danas na putu razvoja demokratskog društva nastoji se da se uspostave novi i kvalitetniji odnosi između porodice i škole koji se temelje na stavu "Roditelj ima mogućnost donošenja odluka o vaspitanju i obrazovanju svog deteta a u cilju dobrobiti deteta". Ova saradnja počinje još na predškolskom nivou gde se teži proširivanju postojećih predškolskih programa kao i pokretanje privatne inicijative u ovom sektoru, u cilju obuhvatanja što većeg broja dece i odgovaranja na zahteve roditelja. Upisom deteta u osnovnu školu a kasnije u srednju nastavlja se započeta saradnja iz predškolske ustanove i dobija se novi kvalitet i druge obaveze. Roditelj sada ne samo da mora da bude informisan o radu i životu škole već mora i da participira u ostvarivanju njenih zadataka optimalno da pomaže, prezentira javnosti njeno delovanje i dr.

Ohrabrivanje roditeljskog učešća (participacije) u školi jedan je od najvažnijih aspekata aktuelnih reformi obrazovanja u mnogim zemljama (Farell & Jones 2000). Nesumnjivo je da ovaj pomak roditeljske pozicije prema školi pred roditelje stavlja povećane zahteve u odnosu na proces obrazovanja svoje dece. Ali ovaj zahtev, mogućnost, izazov ili kako god drugačije bismo ga mogli nazvati, u životnoj svakodnevici današnjih roditelja, se sudara sa drugim povećanim zahtevima kao što su zahtevi posla (obezbeđenje egzistencije) i naponi koje moraju učiniti pred životnom svakodnevicom koju obeležavaju: ubrzanje životnih tokova i sveprisutni porast nesigurnosti (Gidens, 2005).

Dakle nesumnjivo je da se razvija svest o značaju učešća roditelja u obrazovanju deteta i životu škole, ali i da kontekstualni uslovi života savremene porodica ne idu u prilog novim očekivanjima.

Uspostavljanje dobre saradnje sa porodicom zahteva mnoge individualne kontakte, poznavanje njenog funkcionisanja, mnogo vremena i strpljenja kao i povezivanja sa stručnjacima različitih usmerenja. Mnogi se roditelji zbog nedostatka informacija - *ko bi im mogao pomoći*, često

osećaju potpuno bespomoćno. Takvi roditelji uz sve probleme sa kojima se suočavaju, postaju razdražljivi, neprijateljski raspoloženi ili depresivni, pokazuju nedostatak empatije prema detetu a mogu da pokažu i različite druge negativne osećaje prema školi i učitelju.

Pored roditelja, učitelji imaju važnu ulogu za mnogu decu posebno tamo gde deca nemaju pozitivnu podršku u porodici. Neka deca u školu dolaze umorna, pospana, bez pribora za rad, ne napisanih domaćih zadataka. Neki pokazuju strah i povučenost, neki agresiju. Sva ova deca svoje probleme pokazuju svojim vršnjacima i učiteljima na različite načine. Porodica i škola su mesta na kojima deca pokazuju svoje najrazličitije oblike ponašanja, od kojih su neka čak i samim učiteljima pa i roditeljima neshvatljiva.

Nasuprot ove dece ima onih koji i pored naših očekivanja, a zahvaljujući saradnji sa roditeljima postižu mnogo veće rezultate. Pored ovakve dece ima i roditelja kojima nije do kraja jasna koja je njihova uloga u radu škole, ne shvataju svoju odgovornost i nisu motivisani.

Navešćemo neke odgovore dobijene na pitanje koje se odnosilo na opis problema sa kojim se roditelji i nastavnici lično najteže nose. Odgovori su sastavni deo istraživanja sprovedenog u jednoj osnovnoj školi u okviru projekta „Obrazovanje za društvo znanja“ br. 149001 2006-2010.

Roditeljima najteže pada: površno i "usputno" ponašanje nastavnika u nastavi, potom (neprimereno) ponašanje nastavnika u komunikaciji, preobimno i zahtevno gradivo i gubitak autoriteta škole. Deo roditelja smatra da nemaju probleme (15%), a deo nije dao nikakav odgovor (20%). *Nastavnicima najteže pada:* subjektivnost i nekritičnost roditelja, kada je dete zanemareno i zlostavljano, kada treba tražiti novac od roditelja, odsustvo poverenja roditelja i nemanje vremena za rešavanje problema. Odgovori ukazuju na deo negativnih viđenja u čijem središtu su: prebacivanje odgovornosti, subjektivnost, prigodnost, površnost i pasivizacija u realizaciji uloga u okviru kojih se susreću.

Gledano iz ugla nastavnika, poboljšanju saradnje bi doprinelo: bolji odnos roditelja i nastavnika (39%), opšte stanje u društvu (21%) i pedagoško prosvetljenje roditelja (9%). Deo nastavnika (31%) nije dao nikakav predlog. *Gledano iz ugla roditelja,* da bi se saradnja *poboljšala* potrebno je: razvijati različite oblike saradnje (45%), iskrena i otvorena komunikacija nastavnika i roditelja (20%), podizanje kvaliteta stručnog kadra i nastave (15%), organizovanje češćih i pravovremenih kontakata roditelja i nastavnika (5%). Deo roditelja nije imao predloge za poboljšanje saradnje (15%). Učenici su dali svoje viđenje po kome su potrebni redovni susreti (28%), iskrenost i nepristrasnost roditelja i nastavnika (12%), "razgovor umesto tužakanja" (12%). Kada je reč o predlozima za poboljšanje saradnje, predlozi roditelja, pa i učenika, su konkretniji i bliži realizaciji od uopštenih formulacija nastavnika.

Iz svega ovoga vidimo da je neophodno suočavanje i uvažavanje velike razlike između toga kakve stvari jesu i kakve bi trebale da budu,

kao i da je pomoć roditeljima da bolje upoznaju i razumeju svoje dete, njegove potrebe i interese kao i svoju ulogu, neophodna. kako bi uspostavili što bolje međusobne odnose.

U mnogim razvijenim zemljama povezivanje škole i porodice je važna komponenta školske politike. Podsticanje saradnje i pozitivne reverzibilne komunikacije između škole i porodice ključni je aspekt kojem treba posvetiti više pažnje.

U našoj zemlji preko je potrebno podizanje kvaliteta vaspitanja i obrazovanja i potreba rekonceptualizacije prakse koja ne retko ignoriše detetovu porodicu, ili njihovim problemima pristupa jednostrano formalistički i ne uvažava kompleksnost situacije u kojoj se dete i njegova porodica nalaze. **Osnovna načela za bolje povezivanje porodice i škole bila bi:**

1. povezivanje porodice sa stručnom službom u školi i izvan,
2. primena različitih oblika rada i aktivnosti namenjenih roditeljima,
3. uspostavljanje pozitivne komunikacije a to znači slušanje, podržavanje, ohrabrivanje, poštovanje, poverenje, prihvatanje i pregovaranje,
4. sprovođenje programa edukacije roditelja u školi,
5. posete porodici.

Isto tako bolja saradnja podrazumeva i stalno inoviranje metoda i sadržaja rada kao i promene u međusobnoj komunikaciji.

U mnogim istraživanjima se saradnja roditelja i škole isključivo definiše kroz različite oblike edukacije roditelja ili savetovaništva. Valja napomenuti da se dobra saradnja ostvaruje i kroz različite druge aktivnosti kao što je: međusobno pružanje pomoći među samim roditeljima, participiranje roditelja u različitim programima škole (obrazovnim, socijalnim, zdravstvenim, ekološkim, kulturnim i drugim). Roditelji kao voditelji radionica za roditelje i učenike, volonterski rad roditelja i dr.

Istraživanja su pokazala (Hester, H., 1989, str. 123-127, Rockwell, R. E, Andre, L.C., Hawelez, M.K., 1995, str. 23-31) niz pozitivnih rezultata **saradnje roditelja i škole**, kao što je verovanje detea da mu roditelj može pomoći, pokazivanje boljeg uspeha u školi, bolja motivacija i samopoštovanje, smanjenje problema u ponašanju i isključivanje učenika iz škole. Što se tiče samih roditelja oni su svojoj deci pružali više pomoći i podrške, bolje su razumevali rad u školi a neki su čak uspeli da promene neka dotadašnja nepoželjna ponašanja prema detetu. Deca su roditelje koji su bili uključeni u neke obrazovne programe doživljavala kao sastavni deo učenja a obrazovanje su vrednovala kao sastavni deo života. i **veze porodica i škola**.

Praćenjem uključivanja roditelja u različite programe škole uočeni su mnogi pozitivni pomaci. Prema H. Barnes i D. Weikart. (1993. str. 11) pokazala su se napredovanja u opštoj brizi roditelja o detetu, kao i na mnogim drugim planovima kako unutar porodice tako i na planu napredovanja i u uspehu deteta, posebno kad su roditelji bili uključeni u programe kojima se podstiče saradnja roditelja i škole

Deca čiji su roditelji bili uključeni u sastav različitih aktivnosti škole pokazivala su značajan vaspitno obrazovni napredak Hester, H., 1989, (str. 123-127) I drugi rezultati koji su dobijeni praćenjem programa **partnerstva roditelja i škole** Rockwell, R.E., 1995 (str. 30) pokazali su pozitivne efekte, a program partnerstva ne samo da nije umanjivao značaj organizovanog vođenja obrazovanja nego je učvrstio veze između roditelja i učitelja.

Roditeljsko uključivanje „Parent involment“ je zapravo u praksi svaka aktivnost koja omogućava porodici da bolje funkcioniše i da participira u nekom od brojnih školskih programa. Tako Joyce Epstein (Johans Hopkins University, 1989 str. 2)provodeći desetogodišnje istraživanje u proučavanju iskustava učitelja u uspostavljanju saradnje sa roditeljima postavlja model u kome saradnja sa roditeljima ima četiri komponente

1. komunikacija sa detetovim roditeljima
2. volontiranje roditelja u nekim školskim aktivnostima
3. učenje unutar članova porodice
4. međusobna pomoć i komunikacija sa drugim roditeljima.

Krajnji cilj uspostavljanja saradnje sa učenikovim roditeljima je pružanje pomoći porodici kako bi uspostavila pozitivne odnose i prihvatila pozitivnu roditeljsku ulogu u životu deteta.

Tradicionalni oblici saradnje roditelja i škole kroz povremene roditeljske sastanke i otvorena vrata, školske odbore i savete roditelja, zasigurno su korisni ali nisu uvek dovoljno efikasni naročito kada se radi o različitoj etiologiji problema.

U periodu od novembra do aprila 2007-2008 školske godine održavani su sastanci sa roditeljima dece sa posebnim potrebama u redovnom sistemu obrazovanja, u Beogradu i Subotici u okviru projekta „Inkluzivni model prelaska sa razredne na predmetnu nastavu za učenike sa smetnjama u razvoju“koji se realizuje u saradnji škola sa britanskom humanitarnom organizacijom „Save the Children“

Cilj je bio pružanje podrške roditeljima, te su i teme sastanaka bile prilagođene njihovim potrebama. Teme su bile:

1. Kako Vam ja mogu pomoći?
2. Moja filozofija dečijeg razvoja. Šta moje dete zna voli i čemu se raduje?
3. Realnost roditeljskih očekivanja. Kako vidim sposobnosti svoga deteta?
4. Kako zajedno možemo da podstaknemo Vaše dete na uzajamnu saradnju?
5. Zašto je uloga roditelja važna u procesu vaspitanja i obrazovanja?.

Sastancima su prisustvovali roditelji čija deca pohađaju peti razred osnovne škole i uključena su u inkluzivno obrazovanje već od prvog razreda. Sastancima je prisustvovala i nekolicina roditelja mlađeg školskog uzrasta. Cilj nam je bio da podrška roditeljima bude optimalna i neupadljiva.

Pošli smo od činjenice da ako želimo pomoći detetu važno je raditi ne samo sa njim nego i s roditeljima. Kao i da je svaki oblik rada sa roditeljima dobar ako doprinosi opštem razvoju deteta. Dejvis, H. (1995, str. 62) kaže „Ogromna korist se ostvaruje ako imamo nekoga koga poštujemo, a ko sedi tiho sa nama dok smo u nevolji, neko ko neće pokušati da preuzme lidersku ulogu ili da nam postavlja neke zahteve.“

U uspostavljanju partnerskih odnosa odlučili smo se za primenu Rodžersovih principa o tome kako voditi razgovor sa uvođenjem roditelja u partnerski odnos. Adekvatnost, realnost, i izvodljivost ciljeva učvršćuju partnerski odnos roditelja i škole i imaju pozitivan ishod. Empatijski stav znači shvatiti problem iz ugla onog ko ga iznosi. Dejvis predlaže kao posebno koristan stav „tihan entuzijizam“. Taj stav znači da je neophodno tiho propratiti pozitivnim komentarom, osećajem zadovoljstva svaki napredak u razvoju deteta, kao i napredak u odnosima roditelja i deteta, deteta i braće i sestara kao i deteta i vršnjaka. Pažnja, aktivno slušanje i podsticanje sagovornika su još jedan od dobro poznatih Rodžersovih stavova nedirektivne terapije koji stabilizuju poverenje između roditelja i saradnika škole.

Roditelji su bili aktivni učesnici na sastancima sve teme su unapred znali tako da su imali mogućnost pripremanja. Sastanci su bili grupni radilo se grupno, frontalno i kroz power point prezentacije. Predviđeno vreme od jednog časa se dogovorno unapred poštovalo

Nakon poslednje obrađene teme roditeljima je data anonimna anketa u kojoj su mogli da iznesu svoje mišljenje, primedbe, i sugestije u vezi njihovog šestomesečnog angažovanja na uspostavljanju partnerskih odnosa sa školom i saradnicima.

Navešćemo samo neke od odgovora koji su najčešći. „:Potrebno je da se ovakvi sastanci nastave“. „Puno mi znače susreti sa Vama i ostalim roditeljima“. „Treba ponekad pozvati i roditelje druge dece“. „Valjalo bi napraviti finansisku analizu ekonomičnosti ovakvog obrazovanja za celo društvo“. „Drago mi je što sam videla da nisu samo moji problemi veliki.“..... i sl.

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da ne postoji potpuni i jasno definisani sklad između roditelja i nastavnika o ciljevima saradnje (nesklad u očekivanjima roditelja od škole i škole od roditelja). I da je potrebno da neko sa strane- ni roditelji ni nastavnici ni stručni saradnici (u našem slučaju to su bili učesnici na projektu van škole) pomogne da se artikulišu i zajednički formulišu realni ciljevi saradnje i *zašto je saradnja potrebna*: zatim smo pokazali značaj postojanja tačno planiranog vremena za susrete kao i postojanje unapred struktuiranih tema kao i pravila saradnje (sastanci su počinjali uvek u isto vreme, bez kašnjenja voditelja i uvek su trajali 60 minuta, nakon čega bi se prekidali) komunikacija je bila otvorena i jasna oslobođena negativnih pripisivanja.

Деца са посебним потребама ТРЕБА да ^{буду} ~~са~~ ^{потпуно} равноправно третирана у друштву, у свим сферама.

Нека од њих могу да буду у истим колективима са децом која немају такве потребе, али НЕ СВА.

Мислим да нам третирано недостаје кадар који ће квалификирано да одреди у којој мери неко дете са посебним потребама може да се укључи у активности са другим децом.

Мој начин гледања на заједничке групе деце је:

- у одељењу сама деца се добро саопштују, а посебне потребе неког детета највише сметају васпитачима
- у основној школи, у првим разредима требало би да у оквиру школе постоје специјална одељења, из којих би нека деца могла да пређу у редовне разреде
- у средњој школи и гимназији мислим да је могуће да наставу похађају заједно

Деца са посебним потребама су и она деца која имају родитеље који имају посебне потребе!

- Тимови који се ~~србу~~ ^{србу} са родитељима морају би да имају тимове који би могли да помогну родитељима који имају проблем са собом, а мисле да имају са дететом
- Уклањање обавеза велика је грешка, јер је употребљивање основ квалитета у свим сферама живота
- Учење резултата је потребно а не машинички
- Демистификација стручности не значи да свако може стручно лице да третира како хоће

Prilikom upisa sina u ovaj vid obrazovanja imala sam ~~je~~ neko opšte znanje o inkluziji. U školi se to pokazalo slično mojim očekivanjima. Sin mi je dobro prihvaćen od strane dece i premetnih nastavnika, kao i ostalog osoblja škole. Deluje da je ovo dobra zamisao i treba je očuvati i proširiti. Drago mi je što imamo podršku svih u školi kao i prof. Karić na ovim sastancima. Moje mišljenje je da ~~steno~~ celom ovom programu nedostaje stalno učesće defektologa / logopeda koji bi sigurno sam bio od velike koristi kako deci tako i nastavnicima koji sa njima rade. Moje dete konkretno ~~je~~ ima obočnost prema učenju i uključivanju u neke nove aktivnosti tako da ometa ponekad nastavak rada zato je stručna pomoć ponekad neophodna.

- VEOMA SMO ZADOVOLJNI NAPREDOVANJEM DETETA U INKLUZIJU. CELODNEVNIM ZALAGANJEM ŠKOLE,
- VEOMA KORISNI SASTANCI RODITELJA, RAZMENA ISKUSTAVA RODITELJA. TREBA NASTAVITI OBRUKE PODUZIMATE MOŽDA DODATI I DRUGE STRUČNJAKE JER SU SVI PROBLEMI DECE RAZLIČITI.

OGROMNA JE KORIST SASTANAKA ZA RODITELJE I ZA RODITELJE I
ZA UČENIKE, RAZMENA ISKUSTAVA I SAUETOVANJE SA STRUČNJACIMA.
KOM. UČITELJE TREBA DODATNO EDUKOVATI ZA RAD SA DECOM.
DECU U ODEJENJU TREBA PRIPREMITI ZA DOLAZAK DETETA
S POSEBNIM POTREBAMA. OBEZBEDITI MESTO ZABORAČAK
DECE ZA VREME VELIKOG ODMORA.
ZA DECE SAMO USPEH I U SVAKOM SLUČAJU VELIKI
NAPREDAK.

ZAKLJUČAK

Sigurno je da nije lako i nema jedinstvenog načina u podsticanju aktivne saradnje škole i porodice, kao što ni sve porodice ne prihvataju podjednako saradnju. To je činjenica koja ponekad ozbiljno otežava rad učitelja i pedagoga na mnogim problemima dece i njihovih roditelja. Neki roditelji u potrazi za poslom i pod stresom gotovo potpuno prepuste brigu o detetu školi i društvu. Tako se učitelj nalazi u vrlo nezavidnoj situaciji. Sa jedne strane treba da odgovori na vrlo zahtevnu ulogu koju on ima u životi deteta a sa druge strane nema podršku i saradnju sa roditeljima. Naravno da to sve implicira negativnim posledicama po dete.

Nije jednostavno dati odgovor na to kako otkloniti sve ove prepreke u uspostavljanju **partnerskih odnosa**. Koje su to aktivnosti i tehnike koje su najefikasnije, i hoće li uopšte boljim povezivanjem škole i porodice osnovni problemi biti otklonjeni.

Neki roditelji neće imati potrebu za ovakvim oblikom rada i neće imati osećaj da im se ovako može pomoći, neki će pak kroz ovakav oblik saradnje sa školom uvideti svoju bolju perspektivu. Sigurno je da niti jedna institucija i niti jedan stručnjak pa ni škola ne može učiniti sve ono što bi roditelj od nje očekivao, ali može ublažiti posledice i pomoći roditeljima na putu njihove borbe.

LITERATURA

1. Barnes, H. Weikart, A. (1993): Significant benefits: The High/Scope Perry Preschool study age 27. Ypsilanti, MI: The high /Scope Press
2. Berger, E.H. (1991): Parents as partners in education. The school and home working together, Columbus, OH. Merill.
3. Dulčić, A., Kondić, Lj. (2002): Djeca oštećenog sluha, Alinea, Zagreb.
4. Đorđević, B. (1985): Savremena porodica i njena vaspitna idoga. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja. Gačić, B., Trbić, V., Marković, M. & Nikolić, Lj. (2004): Family life in the context of chronic stress and dramatic social transformation in Yugoslavia, *Journal of Family Psychotherapy*, Vol. 15, No. 1-2, 3-18.

5. Hester, H. (1989): Start at home to improve home-school relations. *NASSP Bulletin*, br. 73, str. 123-127.
6. Hilton Dejvis (1995): *Savetovanje roditelja hronično obolele dece i dece sa smetnjama u razvoju*. Institut za mentalno zdravlje, Beograd.
7. Hrnjica, S. (2004): *Škola po meri deteta*, Institut za psihologiju filozofskog fakulteta, Save the Children, UK, kancelarija u Beogradu.
8. <http://www.gse.harvard.edu/hrrp/Droiects/fine/resources/research/redding.html>
9. Karić, J. (2003): Roditelj kao partner u budućem sistemu obrazovanja, *Beogradska defektološka škola*, br. 1-2, str. 215-219, Društvo defektologa Srbije i Crne Gore, Beograd.
10. Karić, J. (2004): Stavovi prema uključivanju dece sa posebnim potrebama u redovan sistem obrazovanja, *Nastava i vaspitanje*, br. 1, str. 142-147, Pedagoško društvo Srbije, Beograd.
11. Polovina, N., Bogunović, B. (2007): *Saradnja škole i porodice*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
12. Redding, S., Langdon, J., Mayer, J. & Sheley, P. (2004): The effects of comprehensive parent engagement on students learning outcomes. San Diego: Paper presenting ar the Annual Meeting of the American Educational Research Association.
13. Rockwell, R.E., Andre, L.C., Hawley, M.K. (1995): *Parents and Teachers as Partners. Issues and Challenges*. Harcourt Brace College Publushers, New York.
14. Vukmanović, N., Kasagić, Đ., Koruga, D., Marković, M., Pavlovski, T., Čebić, M. (1984): *Roditelj u dečijem vrtiću*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

SUPPORTING FAMILIES OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN REGULAR EDUCATION SYSTEM

Problem of cooperation between families and schools is an old one but with changed context of life it gets new meaning and determinants and demands a new approach in both research and practice.

In the last ten years our country is in the period when old moral norms are not longer valid while new ones still have not settled which is having an effect on the functioning of schools and redefining of expert subjects and priorities.

Key words: family, school, child, support, cooperation